

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Med en utformning som snarare för tankarna till stadskyrka reser sig Fasterna kyrka på en höjd med vidsträckt utsikt över det omgivande jordbrukslandskapet. Kyrkoanläggningen omfattar även kyrkogård omgärdad av imponerande stenmurar samt norr om kyrkogården bårhus/redskapsbod och minneslund.

Fasterna socken bildades 1797 genom sammanslagning av Fasta och Esterna socknar, socknarna hade nära anknytning till varandra då Esterna sedan länge var moderförsamling och Fasta var annexförsamling. Fasterna kyrka byggdes på Esterna kyrkas plats. Fasta kyrka, belägen intill Rånäs bruk, var vid denna tid i dåligt skick och revs under 1810-talet.

På andra sidan av en dalgång står ruinen av Mörby slott. Mörby hade under lång tid patronatsrätt för Esterna socken. Norr om kyrkan finns ett antal byggnader som vittnar om dess tidigare roll som sockencentrum och framväxande offentlig samhälle. Bland byggnaderna finns närmast kyrkan kyrkstallar och klockarbostad, längre norrut lärarbostad och sjukstuga och på den plats där det idag står en villa från senare delen av 1960-talet fanns tidigare en folkskola uppförd omkring 1906. Miljön närmast kyrkan är uppväxt medan det omgivande landskapet domineras av öppen åkermark.

2.2 Kyrkan

Kyrkan fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad som pågick 1797 – 1806 och vars närmaste svenska förebild torde vara Adolf Fredriks kyrka i Stockholm. Ombyggnaden var så genomgripande att bara återstår grunden i de östra och västra korsarmarna och delvis murar av den medeltida kyrkan. Den medeltida kyrkans gråstensmurar utgör väggar i västra korsarmen och en liten del av murar från en tillbyggnad av medeltidskyrkan på 1600 återstår öster om korsmitten.

Ritningar till kyrkan gjordes först av akademibyggmästaren i Uppsala, Neosander. Ritningarna godkändes inte av Överintendentämbetet och omarbetades senare av Olof Tempelman.

Fasterna kyrka är en **liksidig korskyrka, utvändigt spritputsad och övervägande byggd av tegel, exteriören avfärgad i ockragult med vita slätputsade detaljer**. Entrédörrar finns i norr, söder och väster med den västra som huvudentré. **Koret ligger i väster och bakom koret sakristian mot gavelväggen**. Tornet bildar ett perspektiv som tillsammans med övriga högresta detaljer som hörnkedjor, dörrar och fönster accentuerar byggnadens höjd. Dörrarna är klädda med kopparplåt och putsomfattningarna kring dem är strama, nästan stiliserade. Fönstren har halvrunda överstycken och har ursprungliga bevarade snickerier med stora mängder ursprungligt blåst glas med för den tiden ofrånkomlig grön ton. Taken över korsarmarna är täckta med **svartmålad enkelfalsad skivplåt** i utförande som var brukligt under senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal. Fönsterbänkarna är täckta med smidd plåt i småformat av hög ålder.

Tornet består av två delar, en lägre terrass som täcker korsmitten och över detta lanternin. Terrassen är byggd av tegel och omgärdad av en balustrad med svarvade balusterdockor.

Lanteninen är en komplicerad träkonstruktion utvändigt klädd med oljemålad gul träpanel med pilastrar markerade i vitt. Det firsidiga välvda taket täcks av kopparplåt och kröns av ett förgyllt kors. Klockvåningen har ljudluckor i fyra riktningar. De två klockorna är båda gjutna 1843 av malm från fyra äldre klockor från Fasta och Esterna kyrkor.

Interiören är så luftig som exteriören antyder. Lanterninen ger ett rikt överljus och rummet är sparsamt dekorerat med klassicistiska dekorelement. Golven är lagda av tegel, väggarna slätputsade och vitkalkade och innertaken är trätunnvalv. Vapenhuset i väster har hantverksmässigt enkelt utförda snickerier som därigenom idag har dokument- och upplevelsevärden. Övriga ingångar har mindre vindfång. Kyrkorummet är i det närmaste symmetriskt med orgelläktare i väster, läktare med sittplatser i söder och norr samt dörrar symmetriskt i samtliga valvpelare. Även takkronorna är symmetriskt placerade med en större malmkrona i korsmitten och mindre kronor i södra, västra och norra korsarmarna.

De slutna bänkarna, liksom taklisten med tandsnitt som löper genom hela kyrkorummet bidrar ytterligare till ett lugnt och sammanhållet kyrkorum. Bänkarna i markplan moderniserades 1938 för större bekvämlighet men är utseendemässigt obetydligt förändrade, bänkarna på läktarna har även kvar ursprungliga ryggstöd och sitsar. Bänkar, läktare och innerdörrar är ådringsmålade i varmt gula och bruna toner med förgyllt dekor.

Koret i öster har en altaranordning som är omsorgsfullt bygd efter platsen. Altarprydnanden från omkring 1844 ryms innanför två pilastrar och utgörs av en oljemålning, föreställande Kristus i Getsemane och kröns av en förgyllt Jehovasol placerad ovanför taklisten. På båda sidor om altaranordningen finns dörrar till sakristian. Altaret av trä samt den rundade altarringen är från kyrkans byggnadstid och marmorerade i gråblå kulörer.

I korets norra sida finns predikstol med kvadratisk plan och halvrunt ljudtak. Predikstolen nås genom en murad trappa i väggen.

Orgeln är ursprungligen byggd av P Z Strand 1834. Strands orgel kompletterades med ytterligare stämmor 1938 men finns i huvudsak kvar oförändrad. Under 1990-talet gjordes en mindre renovering efter att riksantikvarieämbetet avstyrkt utbyte av orgeln pga dess stora kulturhistoriska värden.

I koret har inventarier som minner om kyrkans äldre föregångare samlats. Under korgolvet finns också det Oxentiernska gravvalvet från den tidigare kyrkan. Gravvalvet anlades på 1600-talet och öppnades senast i samband med en renovering av kyrkan 1938. I den södra sidan av koret står en dopfunt sammanfogad av två dopfuntar från 1200-talets slut eller 1300-talets början och i golvet ligger täckhällen från en tumba från 1600-talets början och i väggen är ytterligare en gravhäll av släkten Oxentierna inmurad. På murpelaren i södra delen av koret hänger begravningsvapen för Gabriel Bengtsson Oxentierna, död 1656 .

De många begravningsvapnen i västra korsarmen påminner om den roll adelsläkterna spelat i socknen och för kyrkan. I den västra korsarmen återfinns ett tjugotal vapen av bl a släkterna Oxenstierna, Reuterskiöld och Le Febure Lilienberg.

Sakristian är ljus och har högt i tak. Utmärkande detaljer är en vit kakelugn med blå dekor , antagligen jämgammal med kyrkan samt inramade vackra laverade nybyggnadsritningar.

Kyrkan har förändrats mycket lite sedan den uppfördes. De invändiga snickerierna fick vid en restaurering 1938 annan färgsättning och nya tegelgolv lades. En äldre färgsättning har återskapats i slutet av 1990-talet, om den är ursprunglig är dock inte helt säkert. Yttertakets täckning har bytts ut vid något tillfälle under sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården fick sin nuvarande utsträckning omkring år 1800. Kyrkogården omges åt alla sidor av stenmurar, särskilt mäktig är den flera meter höga muren åt söder och väster. I sydöstra hörnet finns gravkoret för bergsrådet Le Febure Lilienberg. Gravkoret är igenmurat och nyckeln lär ha kastats i sjön år 1929. Kyrkogården har två ingångar, den ursprungliga i väster samt en ingång upptagen på 1950-talet i norr. Det finns ett stort antal äldre gravvårdar, från mitten av 1800-talet och framåt särskilt i de sydöstra delarna av kyrkogården. Vegetationen bidrar också till en äldre prägel på kyrkogården med övervägande större lövträd. Norr om kyrkogårdsmuren finns en minneslund anlagd 1993.

2.4 Bårhus

Under efterkrigstiden har hygieniska och andra krav gjort att det har byggts nya bårhus på många kyrkogårdar, ofta i kombination med redskapsbodar för kyrkogårdsskötseln. Bårhuset vid Fasterna kyrka är en väl utformad byggnad från 1955 belägen på norra sidan av kyrkogårdsmuren. Bårhuset har gråbrun spritputsad fasad och tak med förskjutet nock, täckt med svartmålad enkelfalsad skivplåt. I båda gavlarna portar av trä samt glasbetongfönster

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Fasterna kyrka är en klassicistisk korskyrka med stora arkitektoniska värden. Kyrkan är delvis byggd på grund och murar av en medeltida kyrka men utgör en enhetlig komposition från sekelskiftet 1800. Såväl in som utvändigt har den en stor lätthet och öppenhet genom sina enkla former med sammanbindande element, ljusa kulörer och ett formspråk med stora inslag av vertikalitet. Kyrkan är högt belägen i ett omgivande öppet landskap och den omgivande kyrkogården har många äldre inslag.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

-Kyrkan är en sammanhållen arkitektonisk enhet där ett enkelt klassicistiskt formspråk samverkar med färgsättning och material. Exteriör och interiör är komponerade med likartade element såsom tandsnittslister, ljusa kulörer och vertikalt orienterad dekor vilket tydliggör samverkan mellan exteriör och interiör.

-I interiören bidrar enhetligheten i den fasta inredningens utformning, symmetrin och sammanhållande detaljer som taklisten till det rymliga och harmoniska intrycket.

-Kyrkan är nästan helt oförändrad sedan den gestaltades omkring sekelskiftet 1800.

-Ett antal detaljer påminner om den medeltida kyrka som tidigare stod på platsen och vars grund och murar delvis återfinns i den nuvarande kyrkan, även om de idag ej är synliga.

Bland synliga detaljer i från medeltidskyrkan återfinns gravhällar, det Oxenstiernska gravkoret, dopfont samt begravningsvapen och epitafier.

-Kyrkans läge på en höjd i ett öppet odlingslandskap, mitt emot Mörby slottsruin och med sitt höga centralt placerade torn bidrar till dess monumentalitet.

-Kyrkogården har många bevarade äldre drag, bland annat äldre gravvårdar och växtligheten dominerad av större lövträd. Ett sentida inslag av hög kvalitet är bårhuset som är utfört med stor omsorg både arkitektoniskt och hantverksmässigt.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

-Sveriges kyrkor, band V halvband 1, 1958. Wilcke-Lindqvist, Ingeborg, Fasterna kyrkor

-Karlsson, Roland, Rånäs, guide i kyrkan. Muntliga uppgifter ang kyrkoanläggningens omgivningar.